

УКРАЇНА

(19) **UA** (11) **106684** (13) **C2**
(51) МПК (2014.01)
G01S 15/00
G01V 1/38 (2006.01)

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ
УКРАЇНИ

(12) ОПИС ДО ПАТЕНТУ НА ВИНАХІД

(21) Номер заявки: а 2013 05717	(72) Винахідник(и): Гончар Анатолій Іванович (UA), Голод Олег Саулович (RU), Клочан Юрій Анатолійович (UA), Клочан Валентина Іванівна (UA), Федосєєнков Сергій Геннадійович (UA), Шличек Любов Іванівна (UA)
(22) Дата подання заявки: 30.04.2013	
(24) Дата, з якої є чинними права на винахід: 25.09.2014	
(41) Публікація відомостей про заявку: 25.09.2013, Бюл.№ 18	(73) Власник(и): НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ЦЕНТР ПАНОРАМНИХ АКУСТИЧНИХ СИСТЕМ НАН УКРАЇНИ, вул. Чубанова, 1, м. Запоріжжя, 69600 (UA)
(46) Публікація відомостей про видачу патенту: 25.09.2014, Бюл.№ 18	(56) Перелік документів, взятих до уваги експертизою: UA 88750 C2, 10.11.2009 RU 2271551 C2, 10.03.2006 RU 2039366 C1, 09.07.1995 RU 2097785 C1, 27.11.1997 RU 2205421 C1, 27.05.2003 GB 1194282 A, 10.06.1970 US 5414675, 09.05.1995 JPH 0387681 A, 12.04.1991

(54) ГІДРОЛОКАТОР ДЛЯ ПОШУКУ ПРІСНОВОДНИХ ДЖЕРЕЛ В МОРІ**(57) Реферат:**

Винахід належить до гідроакустики і може використовуватись для дистанційного моніторингу водних просторів з метою пошуку прісноводних джерел в морі. Гідролокатор містить передавальну антену, передавальний тракт, перший подільник частоти, генератор тактових імпульсів, першу приймальну антену і пристрій відображення інформації. Згідно з винаходом, у нього введені: перший підсилювач-обмежувач, перший фазовий детектор, селектор стрибків напруги, аналого-цифровий перетворювач, реверсивний лічильник, обчислювач, друга приймальна антена, другий підсилювач-обмежувач, фіксатор нулів, другий подільник частоти, генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів, другий фазовий детектор, фазообертач $\pi/2$, третій фазовий детектор і пороговий пристрій. Винахід забезпечує підвищення розрізняльної здатності оцінки границь солоності води з вертикальним профілем гідролокатора за рахунок забезпечення можливості оцінки розсіюючих властивостей дна.

UA 106684 C2

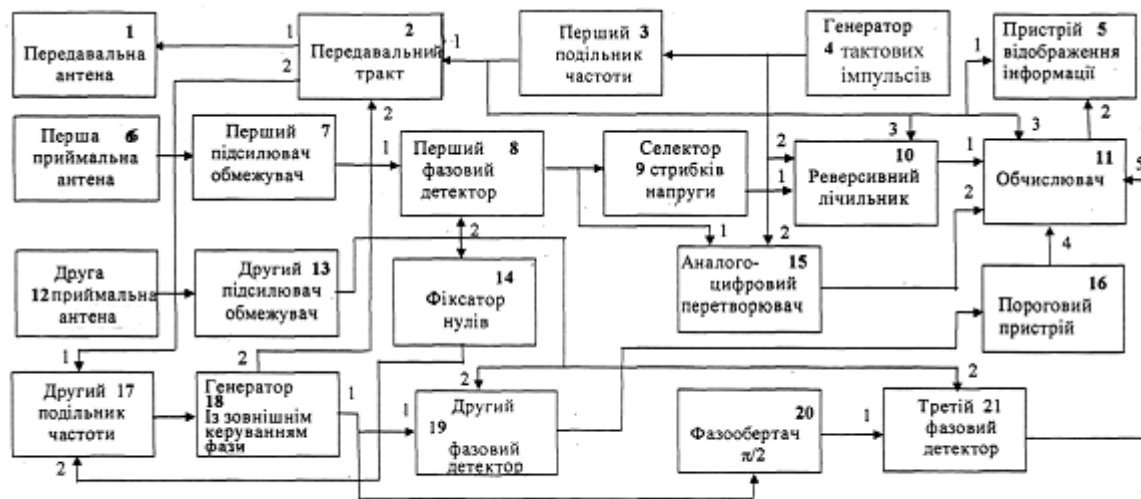

Fig. 3

Винахід належить до області гідроакустики і може використовуватись для дистанційного моніторингу водних просторів з метою пошуку прісноводних джерел в морі.

Відомі пристрої для визначення прісноводних джерел в морі (А.П. Евтюхов, А.Е. Колесников, Е.А. Корепин и др. "Справочник по гидроакустике" Л.Судостроение, 1988 с. 54...57), які

призначені для вимірювання фізико-хімічних властивостей води в океані з надводних кораблів,

що включають у себе контейнери з датчиками фізико-хімічних властивостей води, сполучені кабель-тросом з бортовою апаратурою. Вимірювання проводяться в дрейфі в міру заглиблення контейнера.

Недоліком даних пристроїв є складність і низька оперативність отримання даних.

Найбільш близьким до винаходу є пристрій гідролокаційного профілювання водної товщі. В даному випадку для пошуку прісноводних зон в товщі морської води використовується залежність інтенсивності загасання звукових коливань від фізико-хімічних властивостей води для виділення границь зон води з різними фізико-хімічними характеристиками. Пристрій для гідролокаційного профілювання (кн. В.А. Воронин, С.П. Тарасов, В.И. Тимошенко "Гидроакустические параметрические системы", Ростов на Дону, Рост. Издат., 2004, с. 269...283), який містить у собі антену, комутатор прийому-передачі, передавальний тракт, формувач зондувального імпульсу, приймальний тракт, амплітудно-цифровий перетворювач, блок пам'яті обвідної реверберації і пристрій обробки і відображення інформації, причому вивід антени через комутатор прийому-передачі з'єднаний з виходом передавального тракту і з входом приймального тракту, вхід передавального тракту з'єднаний з виходом формувача зондувального імпульсу, вихід формувача зондувального імпульсу з'єднаний також із входом команди зчитування блока пам'яті обвідної реверберації, вихід приймального тракту з'єднаний зі входом амплітудно-цифрового перетворювача, вихід амплітудно-цифрового перетворювача з'єднаний з інформаційним входом блока пам'яті обвідної реверберації, вихід блока пам'яті обвідної реверберації з'єднаний із входом пристрою обробки і відображення інформації.

Недоліком відомого пристрою є низька розрізняльна здатність оцінки границь зон прісної води, що виділяються.

Задачею винаходу є підвищення розрізняльної здатності в оцінці границь солоності води з вертикальним профілем.

Поставлена задача вирішується тим, що в гідролокатор, який містить передавальну антену, передавальний тракт, перший подільник частоти, генератор тактових імпульсів, першу приймальну антену і пристрій відображення інформації, причому вхід передавальної антени з'єднаний з першим виходом передавального тракту, вхід передавального тракту з'єднаний з виходом першого подільника частоти, вхід першого подільника частоти з'єднаний з виходом генератора тактових імпульсів, вихід першого подільника частоти також з'єднаний з першим входом пристрою відображення інформації, який відрізняється тим, що з метою підвищення розрізняльної здатності щодо оцінки кордонів солоності води з вертикальним профілем у нього введені: перший підсилювач-обмежувач, перший фазовий детектор, селектор стрибків напруги, аналого-цифровий перетворювач, реверсивний лічильник, обчислювач, друга приймальна антенна, другий підсилювач-обмежувач, фіксатор нулів, другий подільник частоти, генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів, другий фазовий детектор, фазообертач $\pi/2$, третій фазовий детектор і пороговий пристрій, причому другий вихід передавального тракту з'єднаний з першим входом другого подільника частоти, вихід генератора тактових імпульсів також з'єднаний з другим входом аналого-цифрового перетворювача і другим входом реверсивного лічильника, перша приймальна антенна з'єднана з входом першого підсилювача-обмежувача, вихід першого підсилювача-обмежувача з'єднаний з входом першого фазового детектора, вихід першого фазового детектора з'єднаний з входом селектора стрибків напруги і першим входом аналого-цифрового перетворювача, вихід селектора стрибків напруги з'єднаний з першим входом реверсивного лічильника, третій вхід реверсивного лічильника з'єднаний з виходом першого подільника частоти, вихід реверсивного лічильника з'єднаний з першим входом обчислювача, другий вхід обчислювача з'єднаний з виходом аналого-цифрового перетворювача, третій вхід обчислювача з'єднаний з виходом першого подільника частоти, четвертий вхід обчислювача з'єднаний з виходом порогового пристрою, п'ятий вхід обчислювача з'єднаний з виходом третього фазового детектора, вихід обчислювача з'єднаний з другим входом пристрою відображення інформації, друга приймальна антенна з'єднана з входом другого підсилювача-обмежувача, вихід якого з'єднаний з другим входом другого фазового детектора, з другим входом третього фазового детектора та з другим входом першого фазового детектора і входом фіксатора нулів, вихід фіксатора нулів з'єднаний з другим входом другого подільника частоти, вихід другого подільника частоти з'єднаний з входом генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів, перший вихід якого з'єднаний з першим входом другого

фазового детектора і входом фазообертача $\pi/2$, другий вихід генератора, що фазується, з'єднаний з другим входом передавального тракту, вихід другого фазового детектора з'єднаний з входом порогового пристрою.

Розглянемо фізичні ознаки, які дозволяють виявити джерела прісної води в морі гідроакустичними засобами. Основний параметр, що відрізняє прісну воду від морської - це швидкість поширення звуку. В залежності від інтенсивності прісноводного джерела, розташованого на дні моря і від глибини джерела, прісна вода може утворювати або "колодязі" прісної води, що досягають поверхні моря, або придонні "лінзи" прісної води, які поступово переходять в солону морську воду. Тому гідролокатор повинен визначати і реєструвати зміни швидкості поширення звуку, як у функції глибини, так і уздовж лінії шляху. Крім того в "колодязі" є сильна течія від дна до поверхні води, тому необхідно визначати гідролокатором цю вертикальну складову швидкості течії.

Геометричне співвідношення задачі пояснюється (Фіг. 4) А1 - передавальна антена, гострий промінь якої орієнтований вниз А1. На відстані L за горизонталлю від нього знаходяться приймальні антени А2, А3, відстань між якими дорівнює $l = \kappa \lambda$, де: λ - довжина хвилі сигналу, який випромінюється передавальною антеною А1. Антени А2, А3 здійснюють фазову інтерференційну пеленгацію джерела об'ємної реверберації, що виникає при випромінюванні короткого імпульсу антеною А1.

Нехай у момент часу $t_0 = 0$ випромінюється короткий гідроакустичний імпульс, у міру поширення імпульсу в глибину буде виникати сигнал об'ємної реверберації і прийматися антенами А2 і А3. Фазовий зсув φ між сигналами на виходах антен А2, А3 дорівнює

$$\varphi = 2\pi \frac{d}{\lambda} = 2\pi K \cos \alpha, \text{ де: } K = \frac{l}{\lambda}, \alpha - \text{пеленг ревербераційного сигналу відносно горизонту.}$$

Шлях R_B , який пройшов сигнал до моменту часу t_B , відносно моменту випромінювання зондувального імпульсу, що відповідає пеленгації об'ємної реверберації в точці В, розташованої на глибині H_B , дорівнює $A_1B + BE = L \operatorname{tg} \alpha_B + \frac{L}{\cos \alpha_B} = R_B$, відповідно час приходу

$$\text{сигналу } t_B \text{ з глибини } H_B \in t_B = \frac{L \left(\operatorname{tg} \alpha_B + \frac{1}{\cos \alpha_B} \right)}{\bar{C}_B}, \text{ де } \bar{C}_B - \text{швидкість поширення звуку,}$$

усереднена за глибиною від 0 до H_B .

Розіб'ємо глибину до дна на ряд шарів H_B , товщина кожного шару $\Delta H = H_i - H_{i-1}$, де τ - тривалість зондувального імпульсу. Час приходу сигналу t_{i-1} , від точки B_{i-1} , відносно моменту випромінювання зондувального імпульсу дорівнює

$$t_{i-1} = \frac{L \left(\operatorname{tg} \alpha_{i-1} + \frac{1}{\cos \alpha_{i-1}} \right)}{\bar{C}_{i-1}} \quad (1)$$

Шлях через точку $B_i \in R_i = A_1B_{i-1} + FE + B_{i-1}B_i + B_i + B_iF$. Але відрізки A_1B_{i-1} і FE відповідають шарам, за якими проходить сигнал зі швидкістю $\bar{C}_{i-1}$, а відрізки $B_{i-1}B_i$ і B_iF лежать в шарі, де швидкість $C_i = \bar{C}_{i-1} + \Delta C_i$.

Позначимо $X = A_1B_{i-1} + FE$ - шлях через усі вищерозміщені шари по (i-1) шар, де середня швидкість звуку дорівнює $\bar{C}_{i-1}$.

Позначимо $Y = B_{i-1}B_i + B_iF$ - шлях тільки через шар (i), де швидкість звуку $C_i = \bar{C}_{i-1} + \Delta C_i$. Тоді час t_i проходження сигналом траєкторії A_1B_iE

$$t_i = \frac{X}{\bar{C}_{i-1}} + \frac{Y}{\bar{C}_{i-1} + \Delta C_i} \quad (2)$$

Звідки отримаємо

$$\Delta C_i = \frac{X + Y - t_i \bar{C}_{i-1}}{t_i - \frac{X}{\bar{C}_{i-1}}} \quad (3)$$

$$\text{де } X = L \operatorname{tg} \alpha_{i-1} \left(1 + \frac{1}{\sin \alpha_i} \right), \quad Y = L (\operatorname{tg} \alpha_i - \operatorname{tg} \alpha_{i-1}) \left(1 + \frac{1}{\sin \alpha_i} \right).$$

Таким чином, якщо через однакові проміжки часу Δt брати відліки кута візування α_i , джерела об'ємної реверберації, то із співвідношення (3) можна визначити зміну швидкості поширення звуку ΔC_i у i -ому шарі відносно швидкості звуку $\bar{C}_{i-1}$ в вищерозміщених шарах.

- 5 Швидкість поширення звуку C_0 у приповерхневому шарі визначається часом проходження сигналом ділянки L , тобто $C_0 = \frac{L - l/2}{\Delta t_1}$, де Δt_1 - час появи першого, після випромінювання зондувального імпульсу, сигналу на антені А2.

Обчислюючи швидкість звуку послідовно від шару C_0 до шару C_i , можна побудувати залежність швидкості звуку в функції глибини.

- 10 При зменшенні швидкості звуку в придонній області виявляється джерело прісної води в тому випадку, якщо утворюється придонна "лінза" прісної води. Виявлення "колодязя" прісної води здійснюється при збігу двох ознак:

- наявність вертикального градієнта швидкості течії,
- за різкої зміни C_0 уздовж лінії шляху судна.

- 15 Основна перевага описаного методу порівняно з відомими методами визначення вертикального профілю швидкості звуку (патент РФ № 2456554 "Способ измерения распределения скорости звука в жидкой среде", патент РФ № 23319116 "Устройство для измерения вертикального распределения скорости звука в жидких средах"), полягає в підвищенні розрізняювальної здатності вимірювання приростів швидкості звуку за вертикаллю, оскільки розрізняювальна здатність пропонованого гідролокатора визначається тривалістю зондувального імпульсу, а не шириною променя приймальної антени в багатопроменевій системі, як у прототипі, тобто описаний спосіб дозволяє отримати більшу кількість статистичних незалежних відліків швидкості звуку в функції глибини і більш детально відобразити придонну область з прісною водою.

- 25 Фіг. 1 - структурна схема вимірювача, аналог;
 Фіг. 2 - структурна схема гідролокатора, прототип;
 Фіг. 3 - структурна схема пропонованого гідролокатора;
 Фіг. 4 - геометричні співвідношення задачі;
 Фіг. 5 - напруга на виході фазового детектора;
 30 Фіг. 6 - відрізки гармонічної напруги

- Гідролокатор, що заявляється, містить: передавальну антену 1, передавальний тракт 2, перший подільник частоти 3, генератор тактових імпульсів 4, пристрій відображення інформації 5, першу приймальну антену 6, перший підсилювач-обмежувач 7, перший фазовий детектор 8, селектор стрибків напруги 9, реверсивний лічильник 10, обчислювач 11, другу приймальну антену 12, другий підсилювач-обмежувач 13, фіксатор 14, аналого-цифровий перетворювач 15, пороговий пристрій 16, другий подільник частоти 17, генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів 18, другий фазовий детектор 19, фазообертач $\pi/2$ 20, третій фазовий детектор 21, причому вихід генератора тактових імпульсів 4 з'єднаний із входом першого подільника частоти 3, другим входом реверсивного лічильника 10 і другим входом аналого-цифрового перетворювача 15, вихід першого подільника частоти 3 з'єднаний з першим входом передавального тракту 2, третім входом реверсивного лічильника 10, третім входом обчислювача 11 і першим входом пристрою відображення інформації 5, перший вихід передавального тракту 2 з'єднаний з входом передавальної антени 1, другий вихід передавального тракту 2 з'єднаний з першим входом другого дільника частоти 17, другий вхід передавального тракту 2 з'єднаний з другим виходом генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18, перша приймальна антена 6 виходом з'єднана через перший підсилювач-обмежувач 7 з входом першого фазового детектора 8, вихід першого фазового детектора 8 з'єднаний з входом селектора стрибків напруги 9 і першим входом аналого-цифрового перетворювача 15, вихід селектора стрибків напруги 9 з'єднаний з першим входом реверсивного лічильника 10, вихід реверсивного лічильника 10 з'єднаний з першим входом обчислювача 11, другий вхід обчислювача 11 з'єднаний з виходом аналого-цифрового перетворювача 15, друга приймальна антена 12 з'єднана зі входом другого підсилювача-обмежувача 13, у свою чергу вихід другого підсилювача-обмежувача 13 з'єднаний з другим входом першого фазового детектора 8, з другим входом фіксатора нулів 14, з другим входом другого фазового детектора 19 і другим входом третього фазового детектора 21, вихід

фіксатора нулів 14 з'єднаний з другим входом другого подільника частоти 17, вихід якого у свою чергу з'єднаний з входом генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18, перший вихід генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18 з'єднаний з першим входом другого фазового детектора 19 і входом фазообертача $\pi/2$, вихід другого фазового детектора 19 з'єднаний з входом порогового пристрою 16, вихід фазообертача $\pi/2$ з'єднаний з першим входом третього фазового детектора 21, вихід якого з'єднаний з п'ятим входом обчислювача 11, четвертий вхід обчислювача 11 з'єднаний з виходом порогового пристрою 16 і нарешті, вихід обчислювача 11 з'єднаний з другим входом пристрою відображення інформації 5.

Передавальна антена 1 - гідроакустична передавальна антена з широкою (40-60)° характеристикою направленості в одній площині і вузькою (1-2)° характеристикою направленості в іншій площині, орієнтованими у напрямку дна і в бік від судна.

Передавальний тракт 2 - містить передокінцеві та кінцеві каскади посилення зондувальних імпульсів.

Перший подільник частоти 3, другий подільник частоти 17 - цифрові пристрої, що зменшують частоту вхідного сигналу у вказану кількість разів.

Генератор тактових імпульсів 4 - пристрій, призначений для вироблення тактових імпульсів, які керують роботою пристрою відображення інформації 5, реверсивного лічильника 10, аналого-цифрового перетворювача 15, передавального тракту і обчислювача 11.

Перша приймальна антена 6 і друга приймальна антена 12 - гідроакустичні приймальні антени, призначені для прийому гідроакустичних сигналів.

Перший підсилювач-обмежувач 7 і другий підсилювач-обмежувач 13 - виконують типову задачу з частотної селекції, посилення і обмеження амплітуди ревербераційних сигналів.

Перший фазовий детектор 8, другий фазовий детектор 19 і третій фазовий детектор 21 - пристрої для визначення фазових зміщень вхідних сигналів.

Селектор стрибків напруги 9 - пристрій, що забезпечує селекцію сигналів зі стрибків амплітуд вхідних сигналів.

Обчислювач 11 - програмно-цифровий пристрій, що реалізує обчислення заданого алгоритму.

Аналого-цифровий перетворювач 15 - пристрій, що здійснює перетворення обвідної ревербераційного процесу, що безперервно змінюється, в цифровий код.

Реверсивний лічильник 10 - лічильник фіксованих значень реалізацій з реверсивною функцією.

Пристрій відображення інформації 5 - пристрій відображення службової та гідроакустичної інформації.

Фіксатор нулів 14 - електронний пристрій, що фіксує моменти переходу сигналу через нульове значення.

Генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів 18 - генератор сигналів із зовнішнім керуванням фази сигналів.

Фазообертач $\pi/2$ 20 - пристрій для зміни фази сигналу, що проходить через нього.

Пороговий пристрій 16 - пристрій, що фіксує момент перевищення вхідними сигналами заданого порогу.

Гідролокатор, що заявляється, працює у такий спосіб: передавальний тракт 2 за першим виходом виробляє короткий імпульс на несучій частоті $\omega_r = 2\pi f_r$ тривалістю τ_u , який надходить на передавальну антену 1 і випромінюється у воду за променем, вузьким у поперечному напрямку судна-носія і орієнтованим вертикально вниз.

Сигнал об'ємної реверберації, що виникає в товщі води при поширенні гідроакустичного імпульсу, приймається першою приймальною антеною 6 і другою приймальною антеною 12. Сигнали посилені першим підсилювачем-обмежувачем 7 надходять на вхід селектора стрибків напруги 9 і перший вхід аналого-цифрового перетворювача 15. Сигнали посилені другим підсилювачем-обмежувачем 13 надходять на другий вхід першого фазового детектора 8, до складу якого входить фільтр нижніх частот. Перший фазовий детектор 8 має лінійну амплітудну характеристику, тобто вихідна напруга фазового детектора $U_{\phi d} = K_{\phi}$ при $|\phi| \leq 2\pi$ де $|\phi| \leq 2\pi$, l - відстань за горизонталлю між антенами 6 і 12, λ - довжина хвилі гідроакустичного сигналу, що випромінюється.

При рівності фазового зсуву ϕ цілого числа періодів гідроакустичного сигналу, тобто коли $\phi(t) = 2\pi n$, де n послідовно в часі, може приймати значення $n = K; K-1; K-2; \dots 0$, напруга на виході фазового детектора стрибком змінюється від мінімального до максимального значення. При розповсюдженні гідроакустичного імпульсу вниз за променем напруга на виході фазового детектора 8 матиме вигляд, представлений на Фіг. 5.

Ці стрибки напруги виділяються селектором стрибків напруги 9 і надходять на перший вхід реверсивного лічильника 10. Оскільки кожен стрибок напруги відповідає зсуву φ на 2π , підрахувавши кількість стрибків n , визначаємо фазові зсуви в моменти часу t_n , як $\varphi_n = 2\pi n$, де n - кількість стрибків, записана до моменту t_n реверсивним лічильником 10.

- 5 Для визначення фазового зсуву φ_i' в довільний тактовий момент часу t_i' до виходу першого фазового детектора 8 підключений перший вхід аналого-цифрового перетворювача 15, який видає в двійковому коді поточне значення фазового зсуву φ_i'' , виміряне відносно фазового зсуву $\varphi_n = 2\pi n$. Ці значення фазового зсуву φ_i'' зчитуються в тактові моменти часу t_i' і надходять на другий вхід обчислювача 11, що підсумовує $\varphi_n + \varphi_i'' = \varphi_i'$. За цією величиною φ_i' визначається α_i як $\alpha_i = \arccos \varphi_i' / 2\pi K$ і далі за формулою 3 знаходиться ΔC_i .

- 10 Обчислені значення приросту швидкості поширення звуку ΔC_i , в моменти часу t_i , виміряні відносно моментів випромінювання зондувальних імпульсів, що надходять з виходу обчислювача 11 на вхід 2 пристрою відображення інформації 5 для реєстрації вертикального профілю швидкості звуку. Лінійно зростаючі величини t_i формуються в обчислювачі 11 після надходження на вхід 3 обчислювача 11 синхроімпульсу, з виходу першого подільника частоти 3, відповідного моменту випромінювання зондувального імпульсу.

- 15 Для керування роботою пристрою відображення інформації 5 і аналого-цифрового перетворювача 15 використовується генератор тактових імпульсів 4 з періодом Δt , який також задає моменти випромінювання зондувальних імпульсів, зменшуючи частоту генератора тактових імпульсів 4 за допомогою першого подільника частоти 3. Синхроімпульси з виходу першого подільника частоти 3 надходять на передавальний тракт 2 і одночасно дозволяють запис у реверсивний лічильник 10 по другому входу числа K .

- 20 В міру поширення зондувального імпульсу буде збільшуватись кут візування α_i , фазовий зсув φ і у реверсному лічильнику 10 послідовно зменшуватись попередньо записане число $n = K, K-1, K-2, \dots$, що зчитується в тактові моменти часу за розрізняльним сигналом, який надходить на другий вхід реверсивного лічильника 10. Ці числа n надходять на перший вхід обчислювача 11, а на другий вхід надходять оцифровані значення фазового зсуву з виходу аналого-цифрового перетворювача 15. Обчислювач 11 виконує підсумовування $\varphi_n = 2\pi n$ φ_i'' , визначає поточне значення α_i , а також виконує інші вищезазначені операції.

- 30 Розглянутий пристрій може визначати залежності ΔC_i від глибини тільки за наявності досить інтенсивного сигналу об'ємної реверберації, тобто при відношенні сигнал $\alpha = \frac{U_C}{2\sigma_n}$ шум

- на виходах приймальних антен не менше 3, де U_C - амплітудне значення сигналу об'ємної реверберації на виході другої приймальної антени 12, σ_n - середньоквадратичне значення шуму там же. Для вимірювання цього відношення використовуються послідовно з'єднані 35 пристрої: фіксатор нулів 14, другий подільник частоти 17, генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів 18, другий фазовий детектор 19, і фазообертач $\pi/2$ 20, підключені до виходу другого підсилювача-обмежувача 13, який практично не впливає на величину відношення сигнал/шум. Він нормалізує тільки вихідну амплітуду напруги, тому до його виходу підключено вимірювач величини відношення сигнал/шум, що складається з фіксатора нулів 14, другого 40 подільника частоти 17, генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів, другого фазового детектора 19 і порогового пристрою 16.

Вимірювач відношення сигнал/шум працює наступним чином: нехай сигнал об'ємної реверберації на інтервалі часу кореляції має вигляд:

$$u_C(t) = U_C(\omega_C t + \varphi_C + \Theta_i)$$

- 45 де U_C, ω_C, φ_C - відповідно амплітуда, частота і фаза об'ємної реверберації,

Θ_i - помилка фазування, $\omega_C = 2\pi f_C$ - утова частота, яка може відрізнитися від частоти випроміненого сигналу на величину доплерівського зсуву.

Ця напруга надходить на фіксатор нулів 14, який виробляє позитивні імпульси в моменти переходу сигналу через нульовий рівень з позитивною крутизною (на початку кожного періоду).

- 50 Ці імпульси надходять на другий подільник частоти 17, на виході якого з'являються імпульси з частотою в N разів меншою, де N - коефіцієнт розподілу подільника. Позначимо період τ

проходження імпульсів на виході подільника частоти 2 17, як $\tau = \frac{N}{f_c}$. Ці імпульси надходять на

вхід синхронізації генератора, що фазується 18, який має частоту f_c і в моменти надходження фазових імпульсів з другого подільника частоти 17 (напряга має фазу, яка дорівнює нулю) його коливання починаються з нульовою фазою. Оскільки фазові імпульси з періодом τ надходять в

5

$$u_r(t) = U_r \cos(\omega_r t + \varphi_c + \Theta_i)$$

де $\omega_r = 2\pi f_r$ - кутова частота генератора.

10

Θ_i - помилка фазування у і-му циклі фазування.

Напряги $u_c(t)$ і $u_r(t)$ надходять на другий фазовий детектор 19, який містить фільтр нижніх частот, для виділення складової різницевої частоти, тобто частоти $\Omega = \omega_c - \omega_r$. Тоді напрягу на виході другого фазового детектора 19 запишемо у вигляді: $u_d(t) = K_d U_c U_r \cos(\Omega t + \Theta_i)$ де K_d коефіцієнт передачі другого фазового детектора 19. Ця напруга являє собою (Фіг. 4) відрізки гармонічного коливання частоти Ω , тривалості τ з фазою Θ_i .

15

Θ_i - помилка фазування, викликана тим, що фаза суміші сигнал+шум відрізняється від фази сигналу на величину Θ_i , одновимірна щільність ймовірності якої має вигляд $P(\Theta_i)$ (Б.Р. Левин "Теоретические основы статистической радиотехники М.: "Сов. Радио", 1974 с. 342)

$$P(\Theta_i) = \frac{1}{2\pi} e^{-\alpha^2} + \frac{\alpha \cos \Theta_i}{\sqrt{2}} F(\alpha \sqrt{2} \cos \Theta_i) e^{-\frac{\alpha^2 \sin^2 \Theta_i}{2}} \quad (4)$$

20

де $\alpha = \frac{U_c}{2\sigma_n}$ - відношення сигнал/шум;

$\alpha = \frac{U_c}{2\sigma_n}$ - середньоквадратична напруга перешкоди;

$F(\alpha \sqrt{2} \cos \Theta_i)$ табульований інтеграл ймовірності.

$$\text{Постійна складова } \bar{U}_d \text{ напруги } u_d(t) \in \bar{U}_d = \frac{1}{\tau} \int_0^\tau u_d(t) dt$$

Виконавши ряд перетворень, запишемо:

25

$$\bar{U}_d = \frac{K_d U_c U_r}{2\Omega \tau} M(\cos \Theta_i \sin \Omega \tau - 2 \sin \Theta_i \sin^2 \frac{1}{2} \Omega \tau)$$

де: $M(\cos \Theta_i \sin \Omega \tau - 2 \sin \Theta_i \sin^2 \frac{1}{2} \Omega \tau)$ - символ математичного сподівання.

Оскільки $M(\sin \Theta_i) = 0$ то

$$\bar{U}_d = \frac{1}{2} K_d U_c U_r M(\cos \Theta_i) \frac{\sin \Omega \tau}{\Omega \tau} \quad (5)$$

де: $M(\cos \Theta_i) = \frac{1}{2} \alpha \sqrt{\pi} {}_1F_1(\frac{1}{2}; 2; -\alpha^2)$ (Б.Р. Левин "Теоретические основы статистической радиотехники" М.: "Сов. Радио", 1974 с.352)

30

${}_1F_1(x)$ - вироджена гіпергеометрична функція аргументу x , тобто постійна складова напруги на виході другого фазового детектора 19 залежить від величини відношення сигнал/шум α .

Незначні розлади частоти генератора f_r відносно частоти об'ємної реверберації f_c при постійній величині будуть мати малий вплив на $\bar{U}_d$ внаслідок малих змін функції $\sin x/x$ при невеликих x . Величини U_c і U_r також практично постійні, тому що U_c знімається з виходу другого підсилювача-обмежувача 13, а U_r - амплітуда напруги на виході генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18.

35

Отже, напруга на виході другого фазового детектора 19 практично пропорційна відношенню сигнал/шум, вона надходить на пороговий пристрій 16, де встановлений граничний рівень, відповідний мінімально допустимій величині відношення сигнал/шум. Обчислювач 11 працює

40

тільки при спрацьовуванні порогового пристрою 16, з якого на четвертий вхід обчислювача 11 приходить сигнал підтвердження необхідної величини відношення сигнал/шум.

Розглянемо постійну складову напруги на виході третього фазового детектора 21, вхід 2 якого через фазообертач 11 з'єднаний з виходом генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18, тому сигнали об'ємної реверберації і сигнали з генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів 18 надходять в квадратурі. Проробивши викладки, аналогічні вищенаведеним, отримуємо:

$$\bar{U}_1 = \frac{1}{2} K_D U_C U_F M (\cos \Theta_1) \frac{\sin^2 \frac{\Omega \tau}{2}}{\frac{\Omega \tau}{2}} \quad (6)$$

Звідки випливає, що напруга на виході третього фазового детектора 21 є пропорційною величиною вертикальної складової швидкості течії прісноводного джерела, присутнього в "колодязі".

Як впливає з формули (5), напруга на виході другого фазового детектора 19 є тільки функцією відношення сигнал/шум. При зменшенні цього відношення нижче заданого рівня зменшується напруга на виході другого фазового детектора 19 і пороговий пристрій 16 відключає обчислювач 11 від пристрою відображення інформації 5, перешкоджаючи реєстрації недостовірних даних про вертикальний профіль швидкості поширення звуку у воді.

Напруга з виходу другого фазового детектора 19 використовується також при визначенні швидкості поширення звуку C_0 у приповерхневому шарі $C_0 = \frac{L - l/2}{\Delta t_1}$, де Δt_1 - затримка першого ехо-сигналу після випромінювання зондувального імпульсу. Для обчислення C_0 на третій вхід обчислювача 11 подається синхросигнал про випромінювання зондувального імпульсу, а на вхід 5 - сигнал про появу на другій приймальній антені 12 сигналу від зондувального імпульсу, що прийшов за боковими пелюстками передавальної антени 1. Обчислене значення C_0 також реєструється пристроєм відображення інформації спільно з кожним профілем C_i , визначеним у функції глибини, і швидкістю вертикальної течії прісної води в "колодязі".

ФОРМУЛА ВИНАХОДУ

Гідролокатор, який містить передавальну антену, передавальний тракт, перший подільник частоти, генератор тактових імпульсів, першу приймальну антену і пристрій відображення інформації, причому вхід передавальної антени з'єднаний з першим виходом передавального тракту, вхід передавального тракту з'єднаний з виходом першого подільника частоти, а вхід першого подільника з'єднаний з виходом генератора тактових імпульсів, вихід першого подільника також з'єднаний з першим входом пристрою відображення інформації, який **відрізняється** тим, що у нього введені: перший підсилювач-обмежувач, перший фазовий детектор, селектор стрибків напруги, аналого-цифровий перетворювач, реверсивний лічильник, обчислювач, друга приймальна антена, другий підсилювач-обмежувач, фіксатор нулів, другий подільник частоти, генератор із зовнішнім керуванням фази сигналів, другий фазовий детектор, фазообертач $\pi/2$, третій фазовий детектор і пороговий пристрій, причому другий вихід передавального тракту з'єднаний з першим входом другого подільника частоти, вихід генератора тактових імпульсів з'єднаний також з другим входом аналого-цифрового перетворювача і другим входом реверсивного лічильника, перша приймальна антена з'єднана з входом першого підсилювача обмежувача, вихід першого підсилювача обмежувача з'єднаний з входом першого фазового детектора, вихід першого фазового детектора з'єднаний з входом селектора стрибків напруги і першим входом аналого-цифрового перетворювача, вихід селектора стрибків напруги з'єднаний з першим входом реверсивного лічильника, третій вхід реверсивного лічильника з'єднаний з виходом першого подільника частоти, вихід реверсивного лічильника з'єднаний з першим входом обчислювача, другий вхід обчислювача з'єднаний з виходом аналого-цифрового перетворювача, третій вхід обчислювача з'єднаний з виходом першого подільника частоти, четвертий вхід обчислювача з'єднаний з виходом порогового пристрою, п'ятий вхід обчислювача з'єднаний з виходом третього фазового детектора, вихід обчислювача з'єднаний з другим входом пристрою відображення інформації, друга приймальна антена з'єднана з входом другого підсилювача обмежувача, вихід якого з'єднаний з другим входом другого фазового детектора, з другим входом третього фазового детектора, з другим

- 5 входом першого фазового детектора і входом фіксатора нулів, вихід фіксатора нулів з'єднаний з другим входом другого подільника частоти, вихід другого подільника частоти з'єднаний з входом генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів, перший вихід якого з'єднаний з першим входом другого фазового детектора і входом фазообертача $\pi/2$, другий вихід генератора із зовнішнім керуванням фази сигналів з'єднаний з другим входом передавального тракту, вихід другого фазового детектора з'єднаний з входом порогового пристрою, а вхід 3-го фазового детектора з'єднано з фазообертачем $\pi/2$.

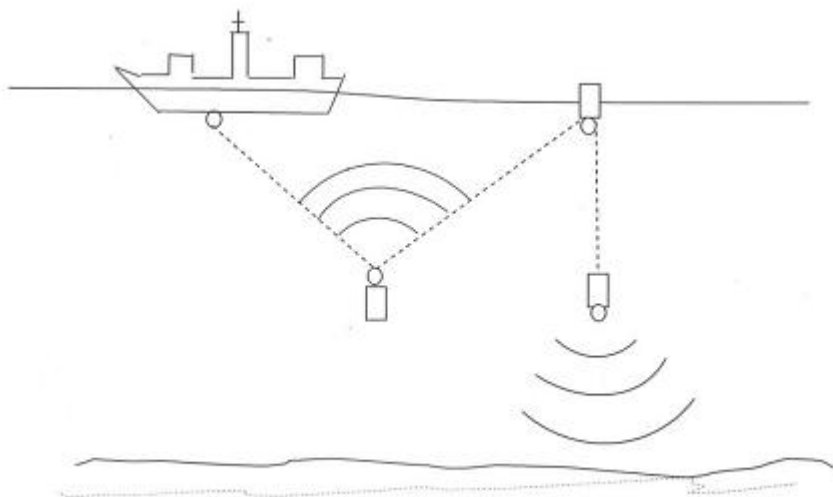

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

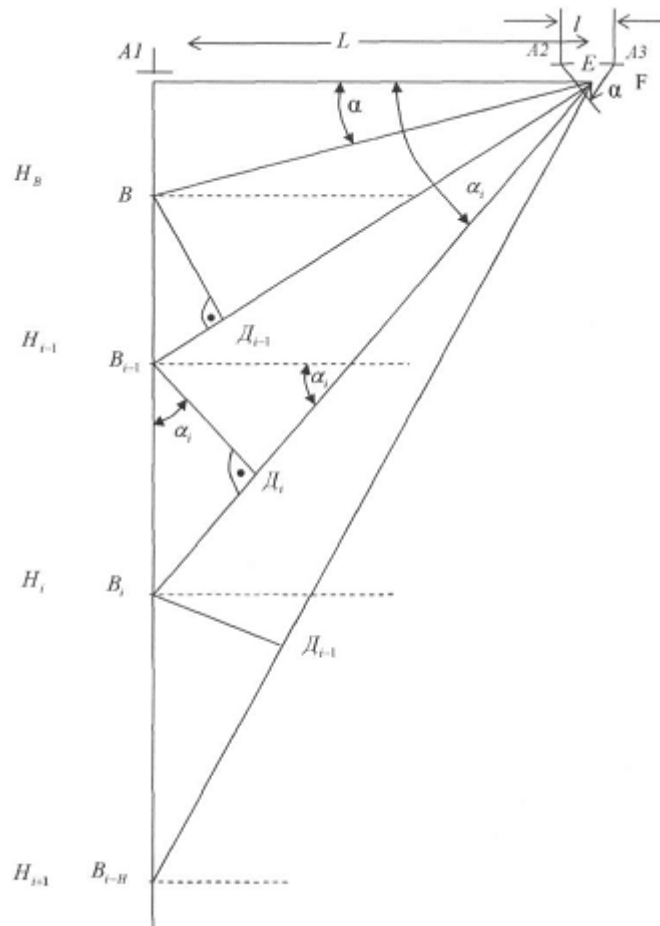

Fig. 4

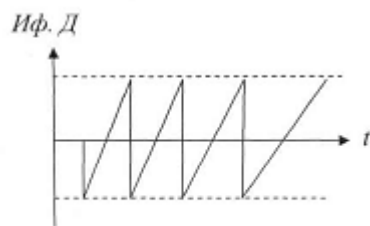

Fig. 5

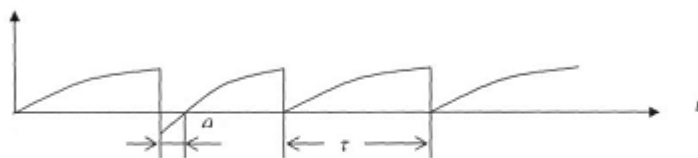

Fig. 6

Комп'ютерна верстка А. Крулевський

Державна служба інтелектуальної власності України, вул. Урицького, 45, м. Київ, МСП, 03680, Україна

ДП "Український інститут промислової власності", вул. Глазунова, 1, м. Київ – 42, 01601